

POGÁNY Ö. GÁBOR:

SAINT-MALO

Az idősebb nemzedék irodalmi izlésének lelkes nevelője, Riedl Frigyes, tájhasonlatokat használt az egyes költők jellemzésére. Az eljárást fordítva is lehet alkalmazni s egy vidéket egy íróval magyarázni, költők egyéniségével jellemezni. A földrajz magával vonja az irodalomtörténetet, a helynévhez művésznév kapcsolódik s sokszor e művésznévvel egyszerűbb érzékeltetni a hely jellegét, mint bonyolult geográfiai felvételekkel. Így érzi az utas a keserű és közvetlen Périgord-ban Montaigne-t, Hampstead kertjei Wordsworth-re emlékeztetnek, Iena a Wallenstein Schiller-jére, a fájdalomosan tikkadt Recanati Leopardi-ra. A londoni Whitechapel-ben Dickens figurái mozognak, Párizs negyedei közül pedig majd mindegyikre esik egy-egy szimbolista költő. Élettani törvények alapján Taine ebből elméletet faragott, később a németek tájszemlélet címen szellemi dömpingáruvá dolgozták föl. Valószínű azonban, hogy mindennek kevés köze van a tudományhoz, nem törvényszerűség, legfeljebb intuíciónak lehetne nevezni; esetleg új műfaj után kutathatunk, amelyet „pihenő” napnyugati írók gyártottak, amikor két könyv között, az idegek megnyugtására hazájukról szerelmes utirajzot vagy intellektuális földrajzot írtak.

Néha nem is kell leülni az íróasztalhoz, kézikönyvek és nagyképűen nyugós monográfiák közé, hogy izelítőt kapjunk Taine-ből. A hevenyészve összedobált utitáska hátsó gondolat nélkül is bevezet az intellektuális földrajz kellős közepébe. A középeurópai bujdosó kilép a saint-malo-i pályaudvar épületéből és biztosan tudja a csípős, sós és mégis friss'tő szélben, hogy régen olvasott könyvek jogán valami köze van ehhez a Bretagne-i városhoz. A Gare de l'Ouest-en még másképp indult, egy dunamelléki balhiedelem vitte oda. Párizsjáró magyarok nem tudják elképzelni a hazatérést a Bretagne meglátogatása nélkül és legtöbbször mellőzve a katedrálisvárosokat, az okosan szentimentális Loire-völgyet — ebbe a szürke és rebelis ország részbe utaznak. Valószínűleg az Óceán vonza a vándorlókat. A középeurópai szárazföldiek, ha esetleg a gicces Adriát látták is, legfeljebb Balaton-szerű képzetekkel ábrándoznak a tengerről, s a Bretagne-ban valóságos 5–6 méteres árapály különbséget akarnak látni. De lehet, hogy a véget nem érő autonomista huzavonák tették kedvelté a Habsburg- emlékü magyaroknak ezt a vidéket. Kiállhatatlan esőt találnak itt, hálót foltozó halászokat, lélekzést nehezítő keserű párát és mégis ajánlják. Rossz emlékekkel térnek haza és mégis visszavágynak. Márai filozoptere kétkötetes szerelmi kudarcot

vallott itt, egy másik ifjú tüdővízenyőit vitte Saint-Malo-ba, annak ellenére, hogy arra ártalmasabb helyet egész Franciaországban nem találhatott volna, és az új magyar irodalomban mégis jelentkeznek a nosztalgikus, kicsit szégyenlős utalások Bretagne felé. A Molón két ellentétes embertípus sétál a párás hályogon át igyekvő nap bágyadt fényében. Az egyik didergőn összehúzza kabátját, rendetlen a haja és valahol messze keleten, a Dunatájón, furcsanyelvű folyóiratokban stilisztikai ujjgyakorlatokat végez; a másik nyitott apacs gallérban, vastag kötésű pulloverben meg van elégedve, s mindezt természetesen tartja. Valószínűleg angol munkanélküli, de lehet, hogy gyarmatárkereskedelmi vállalata van Glasgow-ban.

A magyarok mazochista babonája visz a saint-malo-i pályaudvarig. A vasúton még hirtelen össze kell szedni a régebbi olvasmányok emékeit, valamit a történelemből, a XIV. századi vastag falakról, a középkori kalózvárról, amely gazdag kereskedőket sarcolt, a királlyal dacolt, de amely az adott pillanatban anakronisztikus breton Rózsa Sándorként odaállt a hazai sereg mellé, hogy segítsen az angolokat kituszkolni. A filozófia régebbi állomásai és az irodalomtörténet is hoznak egy-egy nevet az emlékezésnek, érdes, kicsit kényelmetlen gondolkodókat, akik úgy élnek a tudat alján, mintha illetlenséget követtek volna el. Az utas emlékszik még arra valahonnan, hogy a város főnevezetessége egy vasrácsos, tömpe keresztel ellátott sír, kint valamelyik tengerbe nyúló sziklán, és hogy a romantika elkésett rajongói még ma is ezen a helyen idézik a múlt század hangoskodóit. François-René de Chateaubriand nyugszik ott, élt nyolcvan évet, mindig elégedetlen volt és új irodalmi irányt alapított. De ez csak utólag derült ki róla. Az étkezéskor még mindig azon kell rágódní, hogy miért volt ennek a hányatott életű ós-királyrikkancsnek állandóan ellenkező véleménye.

Arcátlan szél fogad, örökké csak kellemetlen meglepetést tartogató időjárás, esetleg néhány forró nap, de az is bizonytalanul, kicsit fenyegetően, mintha valami kínos kudarc lidérce kísértene. Szinte személyes sértésnek érzi az ember a várost, csontig fájó nedvességével, a makacsul bögő hullámveréssel, giccses halászéletével, a gondozatlan öreg falakkal. Mondják, sehol Franciaországban nem olyan csúnyák az emberek, mint itt. A só megaszalta őket, sunyin gyanakvóak, az idegenrel — elsősorban a másvidéki franciával — szemben rosszindulatúak. Sötét pillantásukat regionális sovinizmusnak lehetne nevezni. Mit érezhet, akinek a szülőföldje? Talán felel a parti sír.

1646-ban Pascal apja Dinanban, a saint-malo-i öböl elején, a Rance folyó torkolatánál vadászott, eltörte a lábát és unalmas, mozdulatlan délutánokon huszonhárom éves fiával janzenista könyveket olvastatott föl magának. Az irodalomtörténészek innen számítják Pascal lelki fejlődését. A személyte-

len elveket író moralisták világában mint szolid fenegyerek vitatkozni kezd, perbe száll a Sorbonne-nal és szinte szó szerint pápább akar lenni a pápánál. Dühös gúnnyal hiszi, hogy igaza van és szeret ellentmondani. Művei nagyrészből cáfolatok, még Jansen mester is ritka vendég. Ezen a tájon hagyomány volt az akadémikuskodás egyházi dolgokban, Bretagne hosszú időközön át harcban állott a tours-i érsekséggel, nem dogmatikus kérdésekben, csupán autonomista makaesszágból. Eretnekek sohase lettek, csak rebellisek. Pascal is úgy érezte, hogy szellemi despoták ellen támad, amikor megírta „vidéki leveleit”, de ugyanakkor szilárd keresztény meggyőződés vezette. Élete végén a keresztény hit apológiáját készült összeállítani régebbi „gondolatai”-ból, de elképzelése csak százötven év múlva valósult meg egy dacos breton megfogalmazásában. Sok tájékozatlan elszántság kellett ahhoz, hogy Pascal egy ilyen műhöz fogjon, időszerűtlen, talán későn jött gondolat akkor, amikor az embereket tragédia-problémák foglalkoztatják s utálatos pásztorregényeket olvasnak. Még Bossuet is, a lángoló hitszónok, az Hotel de Rambouillet rizsposros légköréből indul pályájára és alig harminc évvel a pascal-i elgondolás után a szkeptikus Pierre Bayle tiszteletlenül mindent relatívnak nevez. Pascal úgy látzik ujjat akart húzni a korszellemmel.

Másfél század múlva Chateaubriand megtette. Akkor több bátorság kellett hozzá és több eredetiség. Ezidőtájt Londonban élt emigrációban, a forradalomban lefejezett királyt sajnálta és csúnyán nyomorgott. Csupa korszerűtlen dolog akkor, amikor lelkesedni illett. Egy napon anyjának és nővérének halálhírét kapta Saint-Malo-ból, amiről később úgy számol be: „sír-tam és hittem”. Így kezdődik a Génie du Christianisme, a keresztény vallás lázas dicsérete. Egy könyv, amely az élet minden cselekvő pontjában a katolikumot találja meg és az emberiség fejlődését a kereszténység történetéhez igazítja. Lángoló lelkesedéssel írja le a vallás minden meghatározó erejét és életalakító áhitatát. Furcsa jelenség lehetett ez a kortársnak, tiszteletlen akadémikuskodás, arcátlan kihívás az egész korrall szemben. Az emberek ekkortájt Voltaire-t tartották a legnagyobb elmének, szarkasztikus mosolyával gúnyolódtak az érzők és rajongók fölött, általában csak gondolkodni volt szabad és a könyvtárszobákat Diderot portréjának gipszmásolatával illett díszíteni. Az enciklopédisták determinizmust prédikáltak és mindent kézzel szerettek volna kitapintani, D’Alembert leírja a középkor mellé, hogy „sötét” és a forradalom boszorkánykonyhájában képletek szerint kiszámított társadalmi rendszerbe illesztik az embert. Mikor Chateaubriand a skolasztikáért lelkesedik és valamiféle „középkori exotizmussal” öntudatlanul is megalapítja a történelmi couleur locale-t, akkor stréber klasszicista építészek korszerűvé akarják átalakítani a gótikus katedrálisokat. A kor végreleg fölvilágosult, a misztikát még Robespierre részéről is guillotine-nal fogadták és

ráfogták az antik világra, hogy az észszerű volt. Bágyadt neogörög szobrokat csináltak és fagyos-higgadtan fogalmaztak. Hogyan került bele ebbe a világba Chateaubriand, az örökké izgatott, felemás prózai költő? Agyából kavargó mondatok hirtelenkedtek elő, mindig túlsok mondanivalója volt és mindezt egyszerre szerette volna előadni. Nagy lélekzettel írt, nagy hangon és sűrűn lelkesedett. A kimért irodalmi előzmények után, olvasása közben az volt a benyomás, hogy sok van belőle és képzelete bosszantóan elharapózik. Amikor a pontos gondolat és doktrinér forma uralkodott az irodalomban, ő érezni merészelt, hitt, rajongott és sebesen dadogott. Babits ezt „az érzés és szín katolicizmusának” nevezte, a franciául olvasók pedig ma azt állítják, hogy ő volt az első neo-katolikus író. A kor viszont mindezt kicsit illetlennek érezte és irodalmi ügyészekért kiáltozott. Ilyen lázadásba csak egy breton csöppenhetett bele.

A dacosan korszerűtlen tájon már a középkor óta a cáfoló nyilatkozatok járnak. A szerelmes Abélard a XII. században megpróbálta feszegetni a skolasztika merevségeit. A sens-i zsinat ugyan rájlesztett, ő mégis kifejezte szapora könyveiben, hogy vannak dogmák, amelyekhez józan ésszel hozzá lehet nyulni. Amennyire ellenőrizni lehet, breton volt és teológiai tiszteletlenségén kívül magánéletével is illetlenkedett: Rousseau-ig hat századon keresztül az irodalom sokat pletykázott róla. (Sok kínos meglepetés esett itt a vitézek körül is. Például egy Bertrand Guesclin nevű úr paraszti származása ellenére is szétverte V. Károly ellenségének, a navarrai királynak a seregét és így el kellett őt küldeni Spanyolországba elesni, nehogy családja foltja ellenére dícsérni kelljen. A vidék katonáival mindig baj volt, a legvakmerőbb nevekről máig sem tudták kideríteni, levéltárak és történeti intuíció ellenére sem, hogy ki volt közülük útonálló és ki hős.) — Bretagne-ban a gondolkodók később se nyugodtak bele Abélard kudarcába, míg végre Pélage-nak, a szintén bretonnak, sikerült sztoikus elemeket becsempészni a kereszténység filozófiai irodalmába. A többit már másutt is el tudták végezni s sok fecsegés keveredett a teóriák közé. Lassan kiszorították a fegyelmező, iránytadó korlátozásokat a gondolkodásból és merészen elkalandoztak a következetesség területeiről. A kor most már összevissza filozofált és a Bretagne megint fölemelte a szavát, hogy ismét ellentmondjon. A saját rugalmasító elvei ellen küzdött és Descartes a szabados filozófiát matematikailag merev logikával fegyelmezte. Touraine-ban született, de családja révén és csípős természete szerint breton volt. Lanson a maga környezettanulmányi alaposágával tudatosan terjeszti ezt róla és furcsa metafizikai zsványbecsületet fedez föl benne a logika tagadásba fúló játékai iránt. Nem valószínű, hogy a kalózkokra céloz. Inkább Kantot jövendöli.

Az idő új hangulatot teremtett. A XVIII. század szerette

a hitetleneket és nagy királyi javadalmakat juttatott nekik. Nagy Frigyesnek két udvari atheistája is volt, Maupertuis és Lamétrie, akiket másképpen a „saint-malo-i istentagadók”-nak neveztek. Nem lettek volna bretonok, ha csak egyszerűen követtek volna a korhangulatot. Túlcitálták, hogy ellentmondhassanak. Voltaire-t támadták, mert nem viszi végig az elveit, csak egyházellenes s nem vallásellenes: drámai műveiben keresztény gátlásai vannak. Vérmérsékletük muszáj-atheistákká tette őket, győztek Voltaire fölött Potsdamban, ma már tudjuk, hogy szellemtelenek voltak s a származásuk se mentség. Kiábrándító csupán az, hogy a porosz királyi széplélek mellettük döntött. A következő saint-malo-i generáció már Chateaubriand-t hozta, aki más volt, mint látszat-ellentmondás.

A középeurópai utas, ha sürgős elmélkedni valói közben szünetet tart, szemlélődő kíváncsisággal körülnéz a sósízű városban, áruló jelek után kutat és indiszkrét érdeklődéssel fejlődéstörténeti pletykákra vadászik. A másik típus, a sportpulloveres úr a Csatorna túloldaláról, legfeljebb a vitorlás versenyek idején élénkül föl, különben szigorúan betartja a nyaraló idegenek számára előírt szabályokat és semmittesz. Csak a dunai tér vándorai kíváncsiak, napnyugati városokban úgy viselkednek, mint a vidéki rokon, ha szótlanul is, de mégis észrevehetően, mindent megfigyelnek, szeretnék magukat beavatni a helyi kulisszatitkokba és szaporán tájékozódni. Őszinte íróik már bevallották, hogy ez náluk rögeszme. Így akarják bebizonyítani, hogy beletartoznak abba a fogalomba, amelyet Európának hívnak. Rájuk is tartozik, hogy mi történt a saint-malo-i falak körül a századok folyamán. A kutató út közben föltűnik, hogy a városfalak sokkal nagyobb területet öveznek, mint amekkora a középkori városrészes. A történelem úgy tudja, hogy túlméretezték a várövet, fontos katonai erőnek tervezték, amely a vidék stratégiai középpontja lett volna, de amely csak kalóztanyává lett. A terv nem sikerült, kevesen vállalkoztak a rablóéletre s nem lehetett betölteni a kiszemelt teret; csak hosszú századok múlva. Középkori templomuk egy tervezett székesegyháznak csupán a kórusa s a kolostort már hosszú idők óta börtönnnek használják. A kíváncsi utas tovább sétálva a történelmen, félbemaradt mozdulatokat talál, breton ellentmondást, de csak félúton, néha még csak nem is tagadást, csak bevégezetlenséget. A nagy forradalom idején az emigráció csapatai Jersey szigetéről Saint-Malo-n keresztül akarták megtámadni az otthoniakat. A város átengedte kikötőjét s az utolsó pillanatban mégis bezárta kapuit. Chateaubriand fájdalmasan gondolt vissza erre a következetlenségre, viszont hogy szülővárosánál ő sem következetesebb, azt bebizonyította tíz év múlva, amikor a Génie du Christianisme második kiadását Napoleonnak, a forradalom teremtményének ajánlotta. Romantikus képzeletét megkapta az első konzul szédületes pá-

lyája és évekig lelkesedett érte. Csak lassan jött rá, hogy neki nem kenyere az igenlés és szerencséjére még kellő időben összeveszett evvel a relatív hérosszal. Támad, kapkod, cáfol, de semmit se fejez be. Önmagát se. Duff Cooper híres Talleyrand-könyvében, politikailag zárkózott angol eszével megvetőleg nyilatkozik róla, nem tudja neki megbocsátani író voltát és későbbi diplomáciai működését is zagyvának tartja. Való igaz, hogy nehéz megkülönböztetni benne az embert és a színészt, mint író heves és színes szónok volt, és elsősorban hatni akart s még önmagával se tárgyalta végig az elveit. Katolicizmusa is csak fölvert magatartás volt, visszahatás a kor szellemével szemben, romantikus lángolás, hatásosan ingerült elmentmondás, de ahhoz nagyon is saint-malo-i volt, semhogy elmélyítette volna fölbuzdulását. Beleunt. A restauráció új szerepet adott neki, külügyi teendőket látott el; mint száz év múlva, irodalmi irányának, az érzelmi és esztétikai katolicizmusnak beteljesítője Paul Claudel, úgy ő is nagykövet volt, diplomata életet élt s az új élet lassan megfegyelmelte az azelőtti csapongót. Ekkor már nem volt író, de talán saint-malo-i sem. A júliusi forradalom után is hű marad, nem író-önmagához, hanem másik énjéhez, a volt külügyminiszterhez, és megvetése jeléül nyugalomba vonul. Csak élete végén tör elő belőle még egyszer Saint Malo és kemény szavakkal bár, de leplezetlen nosztalgiával, megírja Napoleon történetét. Titokban rajong egy kicsit és szerényen rehabilitál. Moreau, a másik nagy Napoleon-ellenfél ezt soha nem tette meg, igaz, hogy ő csak breton volt s nem saint-malo-i.

1848-ban halt meg s szülővárosában temettette el magát egy viharverte, ázalagos sziklán. Nem sokkal később, de sokkal szerényebben távozott a földről egyik földije, a katolikus szocializmus megfogalmazója, Lamennais. Könnyen fáradó ember volt s hamar elkedvetlenítették, nem harcolta végig harcat a keresztény demokráciáért. A szülőföld terhe úgy látszik rajta is nyomott. A dunai vándor, miközben a két sír között jár, megint elmélkedni valót talál, nem szemlélődik, hanem a képzeletbe hág. Közönyösen megy el a korhadó dokkok mellett, pedig azok is a saint-malo-i végzet bizonyítékai: félbemaradt terv, amely a várost nagy kikötővé akarta fejleszteni, de az illetékesek hosszú ideig elkényelmeskedték a vasútvonalat s a forgalmas jövő elsorvadt. Mi lett volna, ha 1848-ban Marx és Engels helyett Lamennais fogalmazza meg azt a bizonyos kiáltványt? Az Egyház milyen irányban segítette volna a gondolatot és meddig jutott volna az ember szellemi és anyagi léte? Kínzó coniunctivusok, az akarat sokkal gyengébb. Saint-Malo is új javakra tört, nagy fürdőváros is akart lenni s azután megunta a kötelező udvariasságot és átengedte a tervet a szomszéd Paramé községnek. Fürdésre előkészített partja üresen áll és öt kilométerre onnan nyüzsögnek a fürdőzők. Megint abbamaradt valami. Mit lehet várni akkor a szülőiteitől?

A dunai bujdosó fázósan rója a partot, közeledik a romantikus sírhoz és gondolatba merül. Ártalmas hely ez, rossz példát mutat. Máshová kell menni — kitartást tanulni. Veszélyes nevelők az elvetéltek! „Több hitet, mint életet” — olvastuk nem régen egy magyar könyv címlapján. A szerző bizonyára járt Saint-Malo-ban, de nem hagyta magát. Pedig Középeurópa szeret félbemaradni.

Pogány Ö. Gábor.

N A G Y M I K L Ó S :

ŐSZI UTAZÁS

A hegyek közt az ős zokog,
A gépkocsi rohan.
Csak nézünk ki az ablakon
Fásultan, szóttalan.

Nincs köztünk senki ismerős,
Fut harminc idegen.
Oh, egymáshoz semmi közünk,
Sem künn, sem idebent.

Tüzet más tervek szítanak
A vágyak parazsán,
És ismeretlen szétmegyünk,
Mint eltűnő talány.

A hegyek közt az ős zokog
És hull az őszi dér,
Csak bús lehelletünk, ami
Titokban összeér.

És ellepi az ablakot,
És eltűnik a táj,
És nem tudom már, mi zokog,
Mi fojt, mi zúg, mi fáj.